

AYNİMÛSÂ

(عين موسى)

Ürdün'de

Petra harabelerinin doğusundaki
Mûsâ vadisinde bulunan
bir yer.

Mu^ccemû'l-büldân ve *Kâmûsü'l-âlâm*'da Vâdiimûsâ olarak geçen Aynimûsâ, adını, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hz. Mûsâ'nın asâsını vurması üzerine bir kayadan on iki pınarın fışkırması hadisesinden (bk. el-Bakara 2/60; el-A'râf 7/160) almaktadır. Yâkût'un rivayetine göre daha sonra bu bölgede on iki köy meydana gelmiş, Hz. Mûsâ'nın asâsı ile vurduğu içinden su fışkıran taş da aynen yerinde kalmış ve hatta İbnü'l-Kiftî (ö. 646/1248) bu taşı bizzat görmüştür. Bu hadisenin cereyan ettiği yer olarak Kitâb-ı Mukaddes'te ise biri Sinâ'nın kuzeyindeki Kadeş (Sayılar, 20/7-11), diğeri güneyindeki Refidim (Çıkış, 17/1-7) olmak üzere iki ayrı yerin adı zikredilmektedir. Aynimûsâ'nın Ölüdeniz'in güneydoğusunda yaşayan eski Edomlular'ın yerleşim merkezleri için su kaynağı durumunda olması, hakkındaki rivayetin Kitâb-ı Mukaddes'te adı verilen yerlere göre daha gerçeğe yakın olduğunu düşündürmektedir. Bugün Aynimûsâ olarak bilinen yer Maan'a bağlı olan Vâdiimûsâ'ya 2,5 km. mesafededir ve bölgedeki su kaynaklarının da en önemlisidir. Ayrıca Me'debâ'nın kuzeyi ile Süveyş körfezine yakın bir yerde Uyünimûsâ adıyla anılan bazı su kaynakları bulunmaktadır. Halen bu bölgedeki kaynakların dışında, Suriye'nin Havran tarafları ile Mısır'da Kahire'nin doğusunda yer alan Mukattam dağının eteklerinde de bazı yerlere yine Aynimûsâ adıyla anılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu^ccemû'l-büldân*, V, 346; Kazvîni, *Aşârü'l-bilâd*, Beyrut 1969, s. 279; *Kâmûsü'l-âlâm*, VI, 4654; T. Baron, *The Topography and Geology of Sinai (Western Portion)*, Kahire 1907, s. 36-37, 101-212; Baedeker, *Palestine and Syria*, Leipzig 1912, s. 165; Hayreddin ez-Zirikli, *Amân ft 'Ammân*, Kahire 1925, s. 25-26; R. Russaud, *Topographie Historique de la Syrie Antique et Médiévale*, Paris 1927, s. 349; Mustafa Murad ed-Debbağ, *Bilâdünâ Filistîn*, Amman 1986, I/2, s. 520-521; F. Buhl, "Ayn Mûsâ", *IA*, II, 69; H. W. Glidden, "Ayn Mûsâ", *EI²* (İng.), I, 788.

MUSTAFA L. BİLGE

AYNİŞEMS

(عين شمس)

Mısır'da tarihi bir şehir.

Önceleri Kahire'nin kuzeydoğusunda ayrı bir yerleşim merkezi iken bugün şehrin bir semti haline gelmiştir. Aynişems eski Mısır kültüründe dinî bir merkez olmasının yanı sıra ilim merkezi olarak da ün yapmıştır. Tarihçi Herodot'a göre Mısır'ın okumuş insanları bu bölgede yetişmiştir. Burada bugün de Aynişems Üniversitesi bulunmaktadır.

Mısır vesikalarında lunu, Tevrat'ta İbrânî telaffuzuyla Ön, Aven şekillerinde görülen şehrin ilk adı, eski Mısır dilinde "sütun, direk" mânasındaki *ıvn* kelimesinden gelmektedir. Heliopolis, Mısır halkı arasında bu şehir için söylenen "ir-haheres" (güneş şehri) kelimesinin Grekçe'ye tercüme edilmiş şeklidir. Araplar'ın verdikleri Aynişems adı "güneş kaynağı", Tevrat'ta görülen Beth-Şemes (güneşin evi) ise yaklaşık karşılıklardır. Bu şehrin Arapça kaynaklarda Medînetü Fir'avn adıyla anıldığı da görülmektedir.

Aynişems'in şöhreti, çok tanrılı Mısır dininde en önemli mevkilerden birini işgal eden güneş tanrısı Ra'nın (Re) kült

merkezi olmasından ve burada bulunan en büyük güneş mâbedinin kapı yanları ile çevresine dikilen obelisklerden ileri gelmektedir. Genellikle porfir ve kırmızı granitten kesilen, 30 metreden yüksek, 450 tondan ağır olan bölgedeki dikili taşlar, kare taban üzerinde gittikçe incelenerek yükselmekte ve tepe kısmında piramit şeklini almakta olup obelisk, spina, miselle (iğne) adlarıyla tanınmaktadır. Pek çoğu dünyanın çeşitli merkezlerine taşınmış, biri de Bizans İmparatoru Theodosius tarafından 390'da İstanbul'da bugünkü Sultanahmet Meydanı'na diktirilmiştir. Güneş ışınları olduklarına inanılan obelisklerin ilk dikildiklerinde, piramit şeklindeki tepelerinde altın kaplamalı levhalar bulunduğu bilinmektedir. İslâm kaynaklarında, taşları yağma edilen Aynişems harabelerindeki son iki dikili taştan (miselletân) birinin 656 (1258) yılında devrilerек parçalandığı ve tepesinde 200 "kıntar" maddenle (muhtemelen pirinç) 10.000 dinarlık altın bulunduğu rivayeti yer almaktadır. Diğeri ise hâlâ yerinde durmaktadır. Bu iki dikili taş müslüman yazarları çok ilgilendirmiş, haklarında yapılan tarihi açıklama ve yorumlar yanında Arap şiir ve edebiyatına da konu olmuştur. Aynişems, Mısır'ın fethi sırasında Araplar'la Bizanslılar arasında cereyan eden önemli bir savaşa sahne olması (19/640) ve Fâtımîler'den Azîz-Billâh devrinde (977-996) buraya bir saray yaptırılması sebepleriyle de eski kaynaklarda yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Herodotos, *Tarih* (trc. Müntekim Ökmen), İstanbul 1973, s. 103-228; Ya'kübi, *Târîh*, I, 179; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 107-110; Yâkût, *Mu^ccemû'l-büldân*, IV, 178-179; Makrîzî, *el-Fihrist*, I, 228-231; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âr*, Beyrut 1975, s. 422; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 67-68; H. İbrâhîm Hasan, *Târḥu'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 154; C. H. Becker, "Ayn Şhams", *EI²* (İng.), I, 788.

İRFAN KÜÇÜKKÖY

Aynişems
Üniversitesi
rektörlük
binası -
Mısır

AYNİYAT DEFTERİ

Osmanlı Devleti'nde
XIX. yüzyılda
sadâretten nezâretlere,
çeşitli dairelere ve
vilâyetlere yazılan
tezkirelerin suretlerinin
kaydedildiği defterlere verilen ad.

Bu tezkirelerin çoğunun müsveddelerini Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bâbîli Evrak Odası vesikaları arasında bulmak mümkündür. Arşivde 1227-1313

(1812-1895) yıllarını kapsayan bu türden 1719 defter mevcut olup bunlar tarih araştırmacıları için önemli belgelerdir. Bu defterler sayesinde XIX. yüzyılda eyaletlerin durumu, Osmanlı müesseselerinin ve bürokrasisinin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 45-50; Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 78-83; Necati Aktaş — İsmet Binark, *el-Arşifü'l-‘Osmânî*, Amman 1986, s. 221; Eşref Eşrefoğlu, "Bâb-ı Âlî Evrak Odası", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 225.

NECATİ AKTAŞ

AYNİYYE

(العينية)

Hız. Ali'nin ilâhlığını iddia eden aşırı Şii fırkalara verilen ortak ad (bk. GÂLİYYE).

AYNİYYET

(عينيت)

Kendi kendisiyle aynı olma, değişen durumlarda değişmeden kendisi olarak kalma anlamında bir mantık terimi.

Latince *identitas*, Fransızca *identité*, İngilizce *identity* ve Arapça'da *hüviyye* kelimeleriyle karşılanan ayniyyet, "bir şeyin hususiyeti, kendisine ait münferit varlığı ve şahsiyeti" mânalarına da gelir. Karşıtı *gayriyyettir*. İslâm mantık literatüründe özdeşlik kavramı daha çok ayniyyet, *hüviyyet** bazan da *hüve hüve** terimleriyle ifade edilmiştir. Fârâbî eş anlamlı olarak aldığı *hüviyyet* ve ayniyyeti, "bir şeyin kendine has birliği, şahsiyeti, en belirgin özelliği ve öz varlığı" şeklinde tarif etmiş ve "o, odur" şeklindeki bir sözün tanıtılan şeye ait *hüviyyet*, özellik ve varlığı göstermiş olacağını ifade etmiştir (*et-Ta'likât*, s. 21).

Düşünce tarihinde ayniyyet kelimesi başlıca şu anlamlarda kullanılmıştır: 1. Bir şeyin kendi kendisiyle birliğini ve ayniliğini belirtir; meselâ "eş-Şeyhü'r-reis; o, Ebû Ali İbn Sînâ'dır" sözünde olduğu gibi. 2. Bazan bir şahıs veya cevher karşılığında kullanılır. Bu, o şahsın veya cevherin niteliklerinin çeşitli zamanlarda değişmesine rağmen, bir zat veya bir cevher olarak değişmeyen özünü ifade eder. Söz gelimi Ahmet bir yaşında iken de yetmiş yaşında iken de Ahmet'tir. Bu

zaman zarfında Ahmet'te nitelik ve nicelik olarak çok şey değişse de değişmeden aynı kalan onun şahsiyeti ve hüviyyetidir. 3. Birleşik iki şey arasındaki mantıklı bir alâkadır; matematik ayniyyet veya cebirdeki eşitlikler gibi. Burada denklemde yer alan harflerin değerleri değiştiği halde iki tarafın eşit olduğu ve aynı değeri taşıdığı görülür. Meselâ $(X+Y)^2 = X^2 + Y^2 + 2XY$. Bu ayniyyet sūri (formel) mantıkta eşitlik işareti olan (=) ile ($A=A$ gibi), sembolik mantıkta ise ($\equiv$) işaretiyle gösterilir. 4. Bir de ayniyyet felsefesi (philosophie de l'identité) vardır ki bu da tabiatla fikri, ideal olanla reel olanı ve madde ile ruhu birlikte düşünen, onları ayrılmaz bir birlik olarak telakki edecek mutlaka irca eden görüştür.

Sūri mantığın tesbit ettiği en genel akıl ve düşünme prensipleri ayniyyet, çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı prensipleridir. Bunlar arasında mantığın en esaslı prensibi ayniyyettir. Diğer prensipler gibi o da tarif edilmez; ancak benzerlik ve eşitlik gibi bilinen başka kavramlarla karşılaştırılarak açıklanabilir. Bununla birlikte ayniyyet ne benzerlik ne de eşitliktir. Çünkü eşitlik benzerliğin sınır halidir; eşitlik ve benzerlik karşılaştırılan iki şey arasında olur; oysa "aynı" (özdeş) olan, bir ve aynı şeydir.

Ayniyyet ilkesi mantıkta "A, A'dır" veya "A = A'dır" diye ifade edilmiştir. İlk bakışta pek basit görünen, hatta verimsiz bir ilke izlenimi uyandıran "A, A'dır" ifadesi, doğru düşünmek için zihnin uyması gerekli birinci ilkedir. Zihnin diğer ilkelere uyabilmesi de ancak bu ilkeye bağlı kalmakla mümkün olur. Çünkü ayniyyet ilkesine uymayan bir zihin için çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkeleri bir anlam ifade etmez.

Yukarıdaki "A, A'dır" ifadesinde, A'nın ne olduğu belirtilmemekle beraber onun bir kavram ya da bir önermeyi gösterebileceği bildirilmiştir. Buna karşılık A'nın bir varlığı gösterdiği benimsenerek, "Var olan vardır, yok olan yoktur, öyleyse varlıktan yokluğa, yokluktan varlığa geçilemez; var olan olduğu gibi kalır" diye düşünülmüştür. Değişmenin imkânsızlığını dile getiren bu görüşü Aristo değişmeyi mümkün kılacak şekilde şöyle yorumlamıştır: "Aynı şey aynı sūjede aynı bakımdan ve aynı zamanda hem var hem yok olamaz". Ancak sonraki mantıkçılar, ayniyyet ilkesinin mantıkta sadece önermeleri ilgilendirmesi ve şu şekilde ifade edilmesi gerektiğini düşün-

müşlerdir: "Bir önermenin değeri olduğu gibi kalır". Bu sonuncu anlayışa göre bir önermeyi bir kere doğru veya yanlış diye kabul ettikten sonra artık onun bu değerini değiştirmeye hakkımız yoktur; yani bir kere doğru olan her zaman doğrudur, bir kere yanlış olan her zaman yanlıştır. Çünkü mantıktaki ayniyyet prensibinde A bir obje değil, düşünce ve düşünceden ortaya çıkan bir hükmüdür. Şayet ayniyyet "A=A'dır" şeklinde ifade edilirse bu mantıktan çok ontolojik bir ifade olur. Zira burada A'nın ne olduğu belirtilmediği gibi, A'nın A olduğunu veya A'ya eşit olduğunu bilmek zihni bir neticeye ulaştırmaz. Bu formüldeki iki ayrı A, dil bakımından ve kağıt üzerine yazılarak ifade edildiği için iki tanedir. Aslında ayniyyet prensibi tam bu ikiliğin olmadığını ifade etmektedir.

Öte yandan ayniyyet ilkesini çelişmezlik ilkesinden ayırmak gerekir. Çünkü çelişmezlik ilkesinde "doğru"nun karşısında onun karşıtı olmak üzere "yanlış" yer alır. Bunun gibi ayniyyet ilkesini üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkesinden de ayırmak gerekir. Çünkü bu son ilkede iki ayrı önerme bulunur ve bunlardan biri doğru, diğeri yanlış olup bu iki önerme birbirinin çelişigidir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "hüviyye" md.; İsmail Fenni, *Lugatçe-i Felsefe*, "İdentité" md.; A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, "Identique" md.; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefi*, "el-hüve hüve" md.; Aristo, *Organon II: Önerme* (trc. Hamdi Râgıp Atademir), İstanbul 1963, II, 15 vd.; Fârâbî, *et-Ta'likât*, Haydarâbâd 1346, s. 21; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1281, s. 382-383; A. Reymond, *Lojik Prensipleri ve Muasır Tenkit* (trc. Hilmi Ziya Ülken), Ankara 1942, s. 33, 47-51, 100; Vehbi Eralp, "Prensipler ve Bazı Mantık Prensipleri", *Felsefe Arşivi*, sy. 18, İstanbul 1972, s. 6-8; A. E. Taylor, "Identity", *ERE*, VII, 95-99.

HASAN ŞAHİN

AYNİZERBİ

(العین زری)

Ebû Nasr Muvaffakuddîn Adnân b. Nasr b. Mansûr el-Aynizerbî (ö. 548/1153)

Arap hekim, astrolog ve mantıkçısı.

İbnü'l-Aynizerbî olarak da anılır. Abbâsîler devrinde gelişmiş bir İslâm şehri olan ve adı Araplar tarafından Aynizerbâ'ya çevrilmiş bulunan Adana yöresindeki (Cilicia) Anazarbos antik şehrinde (bugünkü Anavarza / Dilekkaya harabeleri)